

קבוצת הנוער "צעירי יהודה" בברלין והפולמוס של גרשום שלום עם תנועת הנוער, 1913–1918*

קבוצת "צעירי יהודה" (Jung Juda) היתה חוג קטן של תלמידי תיכון ציוניים. בזכות עמדות רדיקליות ואקטיביסטיות היו חבריו גורם תוסס ומתסיס בקרב הנוער היהודי בברלין בימי המלחמה ובראשית שנות העשרים. הודות לדוברם הבולט, גרהארד שולם (גרשום שלום), עמדו פעמים אחדות במרכזו של פולמוס לוהט. בימי העליה השלישית הצליחו חברים מ"צעירי יהודה", שהכשירו עצמם לחקלאות באחוזת מארקנהוף (Markenhof), להתלכד עם חלוצים נוספים לגרעין אשר יסד לימים את קיבוץ בית-זרע בעמק הירדן. בית-זרע וקיבוץ חפצי-בה היו שני המפעלים הקולקטיביים היחידים בני הקיימא אשר הוקמו על-ידי נוער ציוני חלוצי מגרמניה לפני תחילת העליה החמישית, בסוף שנות העשרים.

מיספרם של "צעירי יהודה" לא עלה מעולם על עשרים-שלושים, והם לא ראו עצמם כחזקת תנועת נוער; עם זאת גילמו תופעה יהודית ומשמעותית. בספרו האוטוביוגרפי, 'מברלין לירושלים' כתב שלום כי "צעירי יהודה" היו ברובם יוצאי אותה שיכבה מתבוללת שאליה השתייך אף הוא. מיעוטם היו בני משפחות דתיות או מסורתיות, ובנים להורים יוצאי מזרח-אירופה, אשר גדלו בגרמניה. מרביתם למדו בכיתות הגבוהות של גימנסיה במרכז ברלין, שבה התקבץ אחוז גבוה במיוחד של נערים יהודים.¹ שניים מהם, שלמה קרוליק ובנימין פרוינד (פורת), ציינו בזכרונותיהם כי מרבית התלמידים היו סוציאליסטים רדיקלים או ציונים. הגימנסיה שכנה בקירבת הרובע שבו התרכזו המהגרים היהודים ממזרח-אירופה,² ולמיפגש בין העולמות היתה השפעה מעוררת ומפרה, שהתבטאה בפעילות רוחנית מוגברת. בנימין פורת הגיע לברלין בנערותו, הוא נולד בעיר יאסטרוב שבחבל פוזן. גם שם, בסמיכות למרכזים היהודיים הגדולים של מזרח-אירופה, ראה בילדותו את שקיעתה של היהדות ואת התרוקנות הבית

* פרק מתוך ספר העומד לצאת לאור.

1. ג. שלום, מברלין לירושלים, תל-אביב תשמ"ב (להלן: שלום, מברלין לירושלים), עמ' 46–47.

2. רובע זה, 'האמצע', נמצא כיום במזרח ברלין.

מתכנים יהודיים.³

בראיון ב־1974 אמר שלום:

לתנועה הציונית הצטרף בשנים הללו רק מיעוט של הנוער, לעומת הרוב הגדול שהיה מתבולל, שבחר בהונאה עצמית, שמשמעה – הגרמניות השלמה של היהודים. היה גם מיעוט שהצטרף למחנה השני, למהפכה. אחד מהם היה אחי. [...] מדוע קסמה לאחד הסוציאליסטים דמוקרטיה הגרמנית והאחר נתפס לעניין היהודים? על זאת אין לי תשובה. אלה הן הכרעות אישיות שמי יודע סודן.

הרעיון הציוני ביטא את אי־השלמה של הצעירים עם המציאות היהודית המתבוללת ואת המרד נגד ההווי של בית ההורים, "בסביבה של יהדות ליברלית מתבוללת, בה עסקו היהודים כל ימיהם בתרמית עצמית." שלום הגדיר זאת כ"הינתקות ביודעין, אקט רצוני והחלטה," אם כי החלטת נעורים של בן ארבע־עשרה, שאינה מנוסחת ובהירה. עמדתו לגבי ההתבוללות לא עוגנה במושגים מופשטים, כי אם נחוותה במישור הרגשי, ואורח תגובה זה היה משותף לו ולבני גילו שהצטרפו לנוער הציוני.⁴

אולם, גם מן הציונים לא שבעו "צעירי יהודה" נחת. כבר לפני מלחמת־העולם הגדירו עצמם כ"נון־קונפורמיסטים" בקרב מי שציוניותם לא חייבה אותם לשינוי באורח החיים, ושעולמה של היהדות נשאר חתום בפניהם. בין הציונים הם מצאו אומנם אנשים נלהבים ומסורים, אך ההכרה לא חדרה לתחום חייהם האישיים, והציונות היתה להם מעין חברות במפלגה. הציוני מצביע, קורא את ה"ידישה רונדשאו" (עיתונה של הסתדרות ציוני גרמניה), תורם ונוטע עצים ביער הרצל, – ואפילו משתתף בטיול לארץ־ישראל; אולם לבד מזאת התנהלו חייו במסלול השגור של עורך־דין, רופא או סוחר. "אנחנו היינו דור חדש בתנועה הציונית, אשר דגל בסיסמאות ובתביעות חדשות: ידיעת עברית, דיבור עברי ועליה לארץ־ישראל."⁵

הביטוי המוחשי לאי־השלמה של "צעירי יהודה" עם ההוויה הציונית המקובלת היה בלימוד אינטנסיבי של השפה העברית ובהעמקת שורשים בנכסי היצירה הרוחנית היהודית של כל הדורות. עברית מודרנית לימדו סטודנטים

3. שלמה קרוליק בראיון עם חנה ויינר, 13.4.1975 (להלן: ראיון עם קרוליק); בנימין פורת (פרוינד), בית־זרע, בראיון עם חנה ויינר, 20.3.1975 (להלן: ראיון עם פורת).
4. ג. שלום בראיון עם מוקי צור, שדמות, גליון נ"ה, קיץ תשל"ד, עמ' 8–9 (להלן: שלום בראיון עם צור); השווה: שלום, מברלין לירושלים, עמ' 29–33; 44–46.
5. ראיון עם פורת.

ארצישראליים, ביניהם צילה פיינברג (שוהם) וישראל רייכרט, שהיו אחר-כך בין מייסדי "הפועל הצעיר" בברלין. מדי בוקר היו יוצאים אל הפארק העירוני, ה-Tiergarten, כדי לתרגל שם דיבור עברי באין מפריע.⁶ שלום ושלושה מחבריו היו בני חמש-עשרה או שש-עשרה כאשר השתתפו ב־1913 בשיעורים בתלמוד של הרב בלייכרודה (Bleichrode) ובלימודי יהדות אחרים, שנערכו בהתנדבות על-ידי חוג של יהודים אורתודוקסים שמרניים.⁷

קבוצה מקרב "צעירי יהודה" היתה מתכנסת בבית-קפה באיזור היוקרה שבמערב ברלין; החוג של "המרכז" נפגש אחת לשבועיים להרצאות ולדיון בחדר האחורי בבית-מלון יהודי כשר שנבחר מתוך התחשבות בחברים המסורתיים. המרצים היו לרוב סטודנטים ציונים, אשר ראו בתלמידי-התיכון עתודה לאגודותיהם. בדרך-כלל עסקו בספרות שעניינה נושאים יהודיים אקטואליים, קראו מתוך הספרות היידית החדשה, במקור או בתרגום גרמני. בסתיו 1913 הסעירה את רוחם עלילת הדם נגד מנדל בייליס.⁸ פורת נזכר כי התרשמו עמוקות מ"שלוש ההרצאות על היהדות" של בובר ומהקובץ "על היהדות" של אגודת הסטודנטים הציונית "בר-כוכבא" בפראג, שהופיעו ב־1913.⁹ מזמן לזמן הלכו לשמוע את הרצאותיו של הפילוסוף הניאוקנטיאני הרמן כהן, אף כי תמיהו על השקפותיו בדבר הזיקה והשותפות שבין "גרמניות ויהדות".¹⁰ הלמידה המשותפת והזהות בהתעניינות האינטלקטואלית יצרו קשרי ידידות הדוקים בקרב החוג. בתוך כך התגבשה גם ראשיתה של הגישה ה"אקטיביסטית", אשר זכתה עד מהרה לביטויים נוספים.

שלום כתב כי ברוב סלידתם מגילויי החיקוי של נוהגי הסטודנטים הגרמניים בקרב אגודות הסטודנטים הציוניות, החליטו הוא ואחדים מחבריו כבר בתקופת לימודיהם בגימנסיה, כי בבוא השעה יוקירו רגליהם משם.¹¹ "צעירי יהודה" נחשבו לאגודה של תלמידים, וההשתייכות אליה לא מנעה הצטרפות אל תנועת-הנוער. לכד משלום, שלא מצא עניין בכך, נכנסו נערים מ"צעירי

6. ראיון עם קרוליק; ראיון עם פורת.

7. שלום, מברלין לירושלים, עמ' 50-52.

8. שם, עמ' 47-49.

9. מ. בובר, "היהדות והיהודים", "היהדות והאנושות", "חידושה של היהדות" – נוסח עברי: תעודה וייעוד, א', ירושלים תש"ך.

10. ראה: Hermann Cohen, *Deutschtum und Judentum*, Giessen 1915; E. Simon, "Martin Buber and German Jewry", *Leo Baeck Institute Year Book III*, London 1958, pp. 28-32. ז. לוי, מקומה של האפולוגטיקה ב"אגודה המרכזית" של יהודי גרמניה בשנים הראשונות לקיומה, ילקוט מורשת, י"ב, תמוז תש"ל, עמ' 70-71, 73-74.

11. שלום, מברלין לירושלים, עמ' 60.

יהודה" ב־1914 לבלאו־וייס. שלמה קרוליק, אהרון הלר וקהת טירקישר¹² אף הועלו בשנות המלחמה, כאשר הבוגרים גוייסו, לדרגת "מדריכים־תלמידים". קרוליק ציין כי בהדרכה בבלאו־וייס ראו מעין שליחות של החדרת תכנים יהודיים. עם חניכיהם קראו מסיפורי המקרא, מאגדות חז"ל בתרגומו של מ"י ברדיצ'בסקי, *Der Born Judas*. הם סיפרו על תולדות ישראל ועל הציונות ולימדו שירים עבריים, אשר את מלותיהם שיכפלו והפיצו בין חברי התנועה.¹³ אחדים מאותם חניכים הצטרפו ל"צעירי יהודה", היוו בה "דור שני" והגיעו לאחר מכן לבית־זרע.

המדריכים הבוגרים של הבלאו־וייס לא תמיד קיבלו באהבה את ביטויי הרדיקליות של "צעירי יהודה" ואת ביקורתם הבוטה. חבר המדריכים החליט להשעות לתקופה מסוימת שניים מהם, שהזדמנו לאגודת הבלאו־וייס במאנהיים ורשמו שם בספר המסעות הערה קצרה: "יתר יהדות!"¹⁴

על "מיבצע" זה סיפרו בגאווה מאופקת עורכי הגיליון הראשון של עלון "צעירי יהודה", גרשום שלום ואריך בראואר (Brauer). ב־1915 הוציאו לאור שלושה גליונות בשם "משקפיים בכחול־לבן" (*Die Blauweisse Brille*), בכתב־יד אמנותי ובביצוע גראפי נאה להפליא של בראואר. העלונים הודפסו בליטוגרפיה בבית־הדפוס של אביו של שלום ובלא ידיעתו, כיוון שהכרתו היהודית והציונית של הבן היתה למורת רוחו. שלום הגדיר את העלון כעבור חמישים שנה כ"עיתון של מחתרת [...] עיתון ציוני לנוער פעלתני, אקטיביסטי, לציונות רדיקלית."¹⁵

בזכות מה יאתה ל"משקפיים בכחול־לבן" הילת המחתריתות? בעלון ניתן ביטוי לנושא שאכן אי־אפשר היה להעלותו בעיתון שנועד לציבור: ההתנגדות למלחמה. בגיליון הראשון, שהופיע באב תרע"ה (יולי 1915), כתב שלום בשיר על "נצנוץ מתעתע", שבעטיי נפתה עולם אחוז להבות לקבל את המלחמה ככורת שיש בו מן ההדר האלוהי.¹⁶ בגיליון השני, בתשרי תרע"ו (ספטמבר 1915), תקף ישירות את הציונים שנתפסו בלב ונפש לשכרון המלחמה והתנדבו למאבק על "שדות המרעה השמנים". שנה של מלחמה לא די בה כדי להמחיש להם את חוסר הטעם, את הטירוף. את המאבק למען ציון המירו בחוויית הרצח.

12. קרוליק סיפר כי טירקישר היה האוסטיודה' שבחבורה; בשנות העשרים היה לקומוניסט, אולם הגיע לארץ אחרי מלחמת העולם השנייה (ראיון עם קרוליק).

13. שם, וכמו כן מכתב קרוליק אל חנה ויינר, 11.11.1975.

14. פרוטוקול ישיבת חבר המדריכים של ברלין מיום 17.8.1915, אצ"מ Z3/743.

15. שלום בראיון עם צור, עמ' 15; שלום, מברלין לירושלים, עמ' 73.

16. G. Scholem, "Von der anderen Seite", *Blau-Weisse Brille*, 1 Ab 5675 [July 1915].

הוא רצה במחיצה "בין אירופה ובין יהודה" ובגיבוש הכרה כי הלכי המחשבה והדרכים נפרדו.

מעטים מדי אנשינו מכדי שנשליכם מרצוננו אל לועז של המולך. לא, אנו זקוקים לאנשים [...] אשר להם העוז לרדיקליזם במחשבה ובמעשה [...], אשר יישמרו מכניעה לשיכרון המסתולל בין לונדון ופטרבורג.

חמתו בערה בו על שהאידיאולוגיה של המלחמה הוצגה כעניינו של הנוער היהודי;¹⁷ אכן, נימה זו ניכרה גם בביטאון הבלאווייס. שלום הזכיר במיוחד מאמר של היינריך מרגוליס (אשר נחשב אז כתלמיד של בובר), ב"יידישה רונדשאו".¹⁸ בגלל מכתב תשובה, עליו החתים את חבריו ואשר נתגלה אצלו בבית-הספר, גורש שלום מן הגימנסיה במארס 1915, שנה לפני סיום לימודיו. "צעירי יהודה" היו שותפים לו בהתנגדות למלחמה. בנימין פורת סיפר על תחבולה שנקט בהצלחה על-מנת להיפסל לגיוס בבדיקה הרפואית; שלום, אשר גויס ב-1917, העמיד פני "פסיכופט" בבסיס האימונים והשתחרר מן השירות.¹⁹

מכל מקום נחשב עלון "המשקפיים בכחול-לבן" לחומר קריאה פסול בעיני נשיאות "מועדון הרצל" (Herzl Club), או "בונד הרצל" – הסתדרות צעירים ציוניים לא-אקדמאים), אשר איפשר ל"צעירי יהודה" להשתמש שלוש פעמים בשבוע באחד החדרים שבמעונו. הם נדרשו לסלק אחת ולתמיד את "עיתונם" מן המעון: "אין אנו יכולים להסכים שעלון זה יגיע בדרך כלשהי לידיהם של צעירינו המיושבים."²⁰

יחודם של "צעירי יהודה" התגלם יותר מכל בנחשוניותה של קריאתם לעליה לארץ-ישראל. "קול קורא למעשים" מפרי עטו של בראואר התנוסס ב-1915 בשער הגיליון הראשון של "המשקפיים בכחול-לבן":

אתם, שמוחכם עדיין אינו רופס, קומו! אליכם מכוונת התקפתנו! [...] רק שתיים [...] דורשים אנו מכם: היו יהודים [...] והיו אקטיביסטים.²¹

17. G. Scholem, "Laienpredigt", שם, מס' 2 [ספטמבר 1915].

18. H. Margulies, "Der Krieg der Zurückgebliebenen", *Jüdische Rundschau*, 5.2.1915.

19. שלום, מברלין לירושלים, עמ' 62-64, 74, 103; שלום בראיון עם צור, עמ' 14-15; ראיון עם פורת.

20. ולטר רות (Roth) בשם נשיאות "מועדון הרצל" אל הנהלת "צעירי יהודה", 4.9.1915.

Blau-Weisse Brille, 2, Tischri 5676 [Sept. 1915].

21. "Aufruf zur Tat", Ch[iram], שם, מס' 1 [יולי 1915]. אריך בראואר נהג לחתום בשם העט "חירם".

סיסמת האקטיביזם ביטאה הסתייגות בוטה מאופיה של הציונות הגרמנית, כפי שמסתבר בבחירות מתוך מאמר בשם "ארץ-ישראל". המחבר עלום-השם סקר את התמורות שחלו בציונות מאז מות הרצל. האמונה "בשעה הגדולה", שבזכותה תיפתח הגירה המונית לארץ-ישראל, פינתה מקומה להכרה כי המטרה תושג על-ידי התיישבות הדרגתית. הציונות עברה גם תהליך של הפנמה, שאלת העקירה לארץ-ישראל הפכה לעניין של הכרעה אישית, לפחות אצל הצעירים. על אלה נוספה בימי המלחמה מודעות לתהום הפעורה בין היהודים לבין תושבי ארצות מגוריהם. מן הראוי היה לצפות כי כל הציונים הצעירים, או מרביתם, יתכוננו לעלות לארץ, ויתנו לכך ביטוי בבחירת המקצוע. ומה מתגלה במציאות? הם בוחרים באחד משני מקצועות: משפטים ורפואה. חלקם משלים עצמם כי יוכלו להתפרנס במקצועות אלה בארץ, אך מיספר ניכר של ציונים צעירים מודים בפה מלא כי אין כלל בדעתם לעלות. זוהי תוצאה של הסברה מוטעית, אשר התאימה עצמה לצרכים ולגישה המצויה. הציונות הרשמית הסתפקה בתביעה לרכישת השקל ובתרומות לקרן-הקיימת.

הגיעה השעה שצעירים כמונו ימחו נמרצות נגד מהילתו של הרעיון הציוני ונגד גימודו. איננו מוכנים לקצץ באידיאל שלנו למען צרי מוח דקדנטים, תושבי מערב-כרליון. [...] אין אנו מעוניינים בחברים לאגודה, בציונים של רחמנות, אלא ביהודים אשר חוו אישית את מצוקת היהודים המוחצת, החשים כי ריחוקם מארץ-ישראל הוא מצב בלתי נורמלי, אשר מנוי וגמור עימם לשים לו קץ.²²

הקומץ של "צעירי יהודה" היו איפוא מי שפתחו בגרמניה עידן חדש של ציונות "רדיקלית", אקטיביסטית. לתביעה למעשים ולעקירה לארץ-ישראל נתנו משמעות של "כאן ועכשיו". היתה להם השפעה בבלארוייס וקולם אף הגיע אל כמת הסתדרות הסטודנטים הציונית ק.י.פ.,²³ אך בשורתם לא נקלטה לפי שעה בחוגים רחבים.

בגיליון השלישי של העלון הבהיר שלום את הסתייגותו מן התפיסה, שזיהתה אקטיביזם עם פסילתה של רוחניות. הוא יצא נגד המתפרקים מאידיאולוגיה, המייחסים משמעות בלבדית למעשה ומזלזלים בהכרה. לפי גירסתם אין אנשים בריאים זקוקים לפלפול תיאורטי אשר טבעו למנוע עשייה. הם נלאו מן הרוחניות

22. "Palästina" (מאמר ללא חתימה), שם מס' 2, [ספטמבר 1915].

23. המשפט האחרון מתוך המאמר "Palästina" צוטט על-ידי א. בר (Baer) במסגרת "הדיון הארצישראלי" בק.י.פ., "ידישר סטודנט", 30.4.1916, עמ' 168 (הערה); ג. קרויאנקר התייחס אליו בהמשך הדיון בביקורת ובביטול, שם, 20.6.1916, עמ' 207.

ויצאו לבקש לעצמם מעשה שאין בו בעייתיות. שלום ראה בעמדה זו ביטוי ליאוש מן האידיאולוגיה הציונית ולא כל שכן מהגשמתה. הם נקלעו למצב זה משום שההסבר האידיאולוגי של הציונות התיישן, הדור הצעיר לא ימצא עוד סיפוק באחד העם ולא בקובץ הפרגאי "על היהדות", שניכרו בו נימות אנטי-אידיאולוגיות. שלום הטעים כי בצידו של המעשה נחוצה ההכרה. האדם ניחן מטבעו ביצר לתובנה, הוא מבקש תשובות לשאלותיו הבערות; אלה ודאי לא תהיינה אחידות, אך כולן תהיינה מעוגנות בנשמתו המתעוררת של עם ישראל. אין לשעבד את ההכרה למעשה ולא את המעשה להכרה, כיוון שאינם סיבה ומסובב; ההכרה קיימת בזכות עצמה. ראוי לדרוש מן היהודי הצעיר שלמות:

בל יהיה יהודי של שרירים בלבד ובל יהיה פילוסוף בלבד, כי אם מתפרץ וידען כאחת, יעשה-נא את המעשה שהינו אחד בלבד: ילך לארץ-ישראל ויממש את התובנה שהינה רבת פנים, כשוני שבין בני-אנוש.²⁴

במאמר זה נרמזה לראשונה הסתייגותו של שלום מתפיסות שרווחו בקרב מייסדי הבלאווייס, שבהן שלטו מורשת החשיבה של תנועת הנוער הגרמנית והלך-רוחה. כאן יצא נגד אלה שבתגובה על הרוחניות היתירה, שאיפיינה את היהודים בעבר, ובהשפעת זרמי המחשבה של התקופה נתפסו לאנטי-אינטלקטואליזם ולוויטליזם. דבריו כווננו אל הדוגלים בחינוך האישיות באמצע-עות הטבע, הרגש, החוויה והחברותא, הממעיטים בחשיבות העמקת התובנה ועיצוב ההכרה. כעבור שנה וחצי עתיד היה שלום לפתוח במיתקפה רבתי על הבלאווייס, שנודעה לאחר מכן כ"פולמוס שולם".

שלום העיד על עצמו כי בטרם מלאו לו עשרים שנה נתוודע אל המיגוון העשיר של זרמי המחשבה והרוח היהודיים והציוניים ואל בעיות התקופה. בספרו האוטוביוגרפי הבלטי את ההתמודדות האינטלקטואלית העצמאית והביקורתית, וניכר בו דחף בלתי נלאה לנקיטת עמדה נחרצת בשאלות שאיפיינו, הרעישו והעשירו את בני דורו. הוא ראה עצמו כאנרכיסט ולא נמשך אחר הציונות המדינית.²⁵ העמקת התודעה היהודית והשאיפה לתחיה רוחנית-תרבותית,

24. G. Scholem, "Ideologie", *Blau-Weisse Brille*, 3, Teveth 5676 [Dec. 1915].

25. ג. שלום בראיון עם מ. למד, 15.12.1964, המדור לתיעוד בעל-פה, המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית ירושלים (להלן: שלום בראיון עם למד); שלום, מברלין לירושלים, עמ' 57-58.

שתתאפשר רק בארץ-ישראל, עמדו במרכז תפיסתו הצייונית. בזכרונותיו עמד על הדיאלקטיקה הבלתי נמנעת של העימות בין שאיפה להמשכיות, להחייאת דמותה המסורתית של היהדות, ובין ההתקוממות המודעת נגד מסורת זו. הוא כתב כי בתחילה עדיין לא היה מסוגל להבחין ברורות בקווי המחלוקת ובעימותים שהסתתרו מאחורי הנוסחאות והאלטרנטיבות, כגון בתורתו של אחד-העם ובפרסומי חסידיו של בובר ומתנגדיו. הוא התרשם מאוד מבובר, אך גם הסתייג מתלמידיו ומפרשנותם הפשטנית, והגדיר עצמו בסופו של דבר כחסידי אחד-העם.²⁶

בובר הציע לשלום להצטרף אל התורמים חלקם ב"ידישע פולקסהיים" (Jüdisches Volksheim – "מעון-העם היהודי"), אשר נוסד בברלין על-ידי הרופא הצייוני הצעיר זיגפריד ליהמן במאי 1916. ה"פולקסהיים" הוקם בלב איזור מסחרי ושכונות עוני, בהן התרכזו המהגרים היהודים ממזרח-אירופה. ליהמן ביקש לממש את הרעיון החדשני של מבקשי תיקון לחברה באנגליה, אשר נודע בשם "settlement". אחד מעקרונותיו התגלם בחיים המשותפים של העובדים הקבועים במעון עם הנזקקים אליו. ה"פולקסהיים" מילא תפקידים של מרכז קהילתי, הופעל בו גן-ילדים ולנוער ניתן חינוך משלים. רבים מן האינטלקטואלים הצעירים נמשכו אל המפעל, נחשבו כ"עוזרים" וסייעו להתהוות חיים שוקקים במקום. "חוג הפולקסהיים", שכלל את העובדים, העוזרים והאוהדים, היה לשם דבר.²⁷ שלום נזכר כיצד הודעו מאוורית האקסטוזה האסתטית שאפפה את מיפגשי עובדי המעון ואוהדיהם. בעקבות הרצאה של ליהמן על חינוך יהודי דתי הוא נכנס לוויכוח בוטה עמו. ביומנו רשם, כי קומם אותו חוסר הרצינות בו הבחין כאשר "התמוגגו אנשי חוג זה מפירושי-פירושים לכתבי בובר על החסידות, בעוד הם חסרים מושג על היהדות ההיסטורית." הוא התריס בפני ליהמן כי במקום לעסוק בהבלים ובפטפטת ספרותית ייטיבו לעשות אם ילמדו עברית ויפנו אל המקורות – וקשריו עם ה"פולקסהיים" נותקו.²⁸

26. שם, עמ' 58–60, 178–179, 212–214.

27. S. Lehmann, "Erziehung zur sozialen Arbeit", "ידישר סטודנט", שנה 16, 3, מאי 1919; Marg. Turnowsky, "Die Volksheimidee", *Jüdische Blätter* (ed.: Verband der Jüdischen Jugendvereine in Deutschland – VJJD) XIII, 2, 20.4.1922; M. Turnowsky-Pinner, "50 Jahre nach Gründung des Jüdischen Volksheim in Berlin"

ידועות ארגון יוצאי מרכז אירופה, 21.10.1966.

28. את זמנה של פרשה זו ניתן לקבוע על-פי מכתב של פ. קפקא מיום 18.9.1916, בו נזכרת הרצאתו של ליהמן ב"פולקסהיים": "Das Problem der jüdisch-religiösen Erziehung", F. Kafka, *Briefe an Felice*, New-York 1967, p. 702; שלום, מברלין לירושלים, עמ' 80–83. המובאה תורגמה מן המקור הגרמני (פרנקפורט ע"נ מיינ 1977), עמ' 102–103.

פרשה זו היה מעין הקדמה והתנסות בזעיר-אנפין לביקורת הבלתי מתפשרת שהטיח שלום בסידרת מאמרים נגד תנועת-הנוער היהודית, הבלארווייס וה-ק.י.פ. הוא ביטא בהם סלידה מן החיקוי וההתבוללות, מן הרומנטיקה הגרמנית והציונית. לימים כתב כי נחשב בעיני אלה שבו לאירגוניהם לטיפוס בלתי חברתי. הוא אומנם אהב את הסביבה היפה של ברלין, אך העדיף לשוטט בה לבדו או עם ידידו אריך בראואר. הוא לא נמשך למסע עם חבורת מזמרי אוצר השירים התקני של ה"וואנדרפוגל" או של שירון הבלארווייס.²⁹ עשרות שנים לאחר המעשה העיר – ואולי מתוך כדיחות הדעת – כי המניעים לאי הצטרפות אל הק.י.פ. שמא לא היו רעיוניים בלבד? "הייתי אנרכיסט אסוציאלי. יתכן שהסביבה הנסתרית היתה, שאינני אוהב עישון."³⁰

אולם קריאת התיגר שלו על תנועת-הנוער במאמר ב"דר יודה", במארס 1917,³¹ התייחסה אל המישור ההכרתי. שם פתח בקביעה נחרצת:

אין אצלנו שום תנועת-נוער יהודית [...], [האירגונים הקיימים], לשווא תחפשו בהם יהדות ונעורים ולעולם לא תמצאו בהם את התנועה. [...] סהרים סימניה של תנועה: שלמות, רוחניות וגדלות.

במקום אלה נזרעה ונבטה בהם המבוכה. הנוער נטעה להאמין כי הגעועים הרוחשים בלבו יספקו את התוכן, את הצורה ואת הביטוי של התנועה:

אם הם אינם מוליכים חיים, אם אינם עושים פרי, כדי שמתוך כליון הנפש היהודי האמיתי תהיה נובעת מסירות נפש אמיתית, דהיינו חדירה והשתקעות בתוך היהדות – או אז נידונה התנועה לכליה מוחלטת. קורה אומנם שביום גדול מתאחים רחשי געועינו ונולדת התלהבות [...]; אך אם היא לא תעורר בנו את כושר הבניה, הרי היתה זאת באמת אש קרה הדועכת במהרה [...]. בקרב המעטים בינינו, שלהם נעשתה היהדות לא דגל בלבד אלא פקודה למסע, נסולה הדרך לתנועה, כי בתוכם יש תנועה [...].

29. שלום בראיון עם למד; שלום, מברלין לירושלים, עמ' 60-61.

30. שלום בראיון עם צור, עמ' 13.

31. בנוסח הראשון של המאמר, אשר נכתב ביוני 1916, נכללה תגובתו של שלום לעמדתו הגרמנית הפטריוטית של ה. מרגוליס. בובר לא אבה לסכן את הופעת 'דר יודה', שהיה כפוף לחוקי החירום ודרש משלום שינויים במאמר. בנוסח המתוקן נרמזה רק 'כניעת הנוער שלנו למלחמה', ראה: M. Buber, *Briefwechsel aus sieben Jahrzehnten* (ed. G. Schaefer), Vol. 1, Heidelberg 1972, pp. 441, 445-448 (להלן: בובר, חליפת מכתבים).

בתפישתו של שלום מתאפיינת "תנועה" בתביעה, שמהותה מתפרשת במלה אחת: שלמות. כל עוד לא יתגבר הנוער על המבוכה, לא תהיה לו זכות להכריז על "הכרעה", כיוון שתודעתו היהודית והציונית תהיה לקויה. לעומת זאת, כתב שלום בשם "צעירי יהודה": "דרכנו – פירושה לנוע שלמים ובשלמות לקראת ציון." שלמות זו לא תושג כל עוד נוהגים לפזול לכל עבר ולהשתמש מנקיטת עמדה ברורה, מטעמים פנימיים וחיצוניים. הטעמים הפנימיים אחוזים באידיאולוגיות של נוחות, והטעמים החיצוניים מקורם במניעים טקטיים, כי תביעה לקורבנות מפחידה את הנוער שאותו מבקשים לרכוש. על כן אין הזיקה לעברית כלולה בין עקרונות תנועת הנוער בגרמניה:

ברי כי בנוער כזה לא תיוולד שלמות היהדות ולא מלאות התכנים [...]. שלמות ההתמסרות אינה קיימת [...], אין מטרתם ציון, כי אם "ציון ועוד עניין נוסף" – [...] לא מטרת־מישנה, משועבדת למטרה העליונה, כי אם מטרת שוות ערך, הקיימות בנוסף.

וזאת לא תיתכן! [...] צריך לאזור אומץ לצמצום, לחד־צדדיות [...]. אילולא חיפשו תמיד סינתיזות במקום דוגמות, אילולא פיוס מתמיד במקום לחימה, אילולא כריתת ברית מתמדת עם הזולת (הזולת בתוכנו וסביבנו) – היה נאגר ונסכר כוח עצום, ולאחר מכן היתה פורצת התנועה את הסכר פרץ רב [...]. אם לא יימצא הרצון לבהירות ולגדולה, להסקת מסקנות עד תום, לראיה מבעד משקפיים בכחול־לבן – לא יתגברו על המבוכה, ולא יהיה הנוער זכאי להצהיר הצהרות עד אשר יגשים במהותו את הכרזותיו. [...] אסור לצעוק אם יש רצון לעמוד גם פה וגם שם, בכרלין וגם בציון.³²

במכתב אל בובר הסביר שלום כי העלה במאמרו רק את הצורך להיענות לתביעה ולא דיבר על התכנים האמיתיים, כיוון שהנוער היהודי בגרמניה עדיין חסר את ההכרה בעיקרון התביעה. אם לא ישלם מחיר זה, עתיד הוא להיבלע באותה תהום בה שקעה תנועת "הנוער הגרמני החופשי": באימננטיות, בהתבססות על החוויה. לפי שעה נמנע מלכתוב על כך מחשש שמא לא יובן וכן לא ראה עצמו עדיין בשל לעסוק בנושא זה.³³ בהמשך הפולמוס תקף שלום את מרכזיותה של החוויה בתנועות־הנוער ואת המושג "החוויה היהודית", שהיה

32. G. Scholem, "Jüdische Jugendbewegung", "דר יודה", שנה א', 12, מארס 1917, עמ' 825–822; נוסח עברי (בתרגומו של ע. נחמני), בלויית דברי מבוא מאת ש"ה ברגמן: שדמות, גליון 1, חורף תשל"ג, עמ' 107–110.

33. בובר, חליפת מכתבים: שלום אל בובר, 1.1917, עמ' 465–467.

מקובל על בובר ועל תלמידיו.

בגיליון הראשון של עיתון המדריכים של הבלארווייס, אשר הופיע ביוני 1917, התמודד האנס אופנהיים עם ביקורתו של שלום. הוא הסכים לה, אך דחה את קיצוניות התביעה, משום שהיא מתאימה ליחידים ולא לתנועה. מקור הטעות של שלום היה לדעתו בהיעדר נסיון בעבודה מעשית. בראשית דרכה של תנועת-הנוער לא ניצבה המטרה הסופית כי אם המודעות לשלילה שבמציאות, והרצון לשנותה הוא שקבע את המטרה. במסלול הצעדה אל המטרה מן הראוי כי יימצא מקום לזרמים שונים, על כן חייב הוא להיות רחב, והשלמות מתבטאת בכיוון של הרצון המשותף. כתוצאה מן הצמצום שבו דוגל שלום יוכל לנוע במסלול אדם יחיד, אך לא המחנה כולו. אולם כשצועד המחנה, מתקדמת התנועה במסלול, ממלאה אותו מתחילתו ועד סופו והמצטרפים יעלו בנקודת-המוצא על העקבות. מה שנחשב בעיני שלום למבוכה אינו אלא הארכת המסלול לאחור. אין עיננו צרה, כתב אופנהיים, במי שהקדימו אותנו בדרך לציון ואינם מפנים מבטם לצדדין ולאחור, אך הם עושים לנו עוול בכופרים בשותפותנו במטרה. הוא סבר כי לא ניתן להשתחרר באחת מבעיית השניות של הגרמניות והיהודיות, כיוון שמקורה בתהליך בן מאות שנים ואין מנוס מפשרות, תוך התמודדות אמיצה עם המציאות.³⁴

בתשובתו לאופנהיים כיוון שלום דבריו ישירות אל הבלארווייס, אל התפיסות והמגמות שהתרוצצו בקרבם. במרכזן עמדה המחלוקת בין הדוגלים בפרימאט של השוטטות וערכיה, אשר ביקשו לעצב בראש וראשונה את אישיות הפרט, ובין תומכי המגמה לטיפוח החברותא היהודית ותכניה היחודיים, אשר רצו לשוות לתנועה אופי ציוני מובהק. זקן מייסדי הבלארווייס, המורה והמחנך משה קלווארי, ביטא בהרצאה בכינוס הארצי של הבלארווייס בלוקוויץ (Lockwitz) ב-1916 את החיפוש אחר סינתיזה של שוטטות, יהדות וציונות. שלום הזדהה עם קלווארי בשלילת התפיסה שראתה בשוטטות חזות הכל וגרסה כי נערים בריאים ברוחם וברצונם יגיעו מעצמם ליהדות שלמה, אם אך ישוטטו כהלכה.³⁵ שלום כתב:

מלאכתם קלה, משוטטים ונהנים מן החיים, ציון לא תאחר להופיע. האם ניתן להתגבר על עבדות פנימית על-ידי חירות חיצונית בשוטטות? האם

H. Oppenheim, "Eine Kritik des Blau-Weiss", *Blau-Weiss Blätter – Führerzeitung* 34 (להלן: עיתון המדריכים). Jrg. 1, 1, pp. 10–12.

M. Calvary, "Erziehungsprobleme des jüdischen Jugendwanderns – Referat, gehalten auf dem Blau-Weiss Tage in Lockwitz am 12. Juni 1916", *ibid.*, pp. 3–10.

לזאת ייקרא עבודה בנוער, כשמסתירים מפניו תביעה העלולה להשביח את חדות ההנאה?

מי שיתחנכו בדרך זו לא יפרצו את גבולות המבוכה השלטת ביהדות גרמניה. אפשר כי נאמניה של מסורת ה"וואנדרפוגל" חשו כי לא ניתן לנהל עבודה ציונית ממשית בקרב הנוער, כאשר מבקשים להקיף את הרבים. לוא הוצגה תביעה נחרצת, היא היתה דוחקת את השוטטות מעמדת הבכורה: "רוח הבלארווייס" תידון למיתה אם תתפוש הציונות את המקום הראוי לה. גם מי שהשליכו יהבם על "חברותת נעורים יהודית" לא היו טובים בעיני שלום מן הראשונים. סבורים הם כי ניתן לקרב את הנוער לציונות, תהיה הדרך אשר תהיה, ועל כן אין הם בררנים בבחירת אמצעים. בקבוצה זו סיווג גם את אופנהיים ואת דאגתו ל"אלה שיבואו". אולם אי־שריפת הגשרים לא תועיל לבאים, ושומה עליהם לגשור גשרים משלהם. עבודה בקרב הנוער פירושה רכישת נפשו, לא רכישת המונים, ציונים, יהודים ומה לא. לא בהארכת הגשרים לאחור תיוושע הנפש היהודית אלא במופת האישי. הנסיונות המאומצים של הסטודנטים הציונים ליצור שותפות עם הנוער נידונו לכישלון משום שחסר העוז לעבודה פנימית עם יחידים, חסרה החלטיות להתבודדות של לומדים. הרי גם המדריכים הם עדיין בגדר לומדים, כיצד איפוא יקנו תכנים שלא רכשום בעצמם? לא מתוך צפיה לבאים הם מתפרשים במסלול מתחילתו ועד סופו, אלא משום שטרם ניתנה להם פקודת מסע, משום שטרם נטשו את שלב המוצא. ייאמר נא למדריכי הבלארווייס כי לפי שעה אין להם מה להציע לנוער היהודי: "שימו נא לבבכם מן היום ומעלה, מטרם שום אבן על אבן בהיכל ה'" (חגי ב, 15). על תהום הניכור מן היהדות לא יגשרו רגשות ו"רצון ליהדות", כי אם עבודה ותובנה. הבלארווייס לא גמר אומר לעשות עבודה זו, שהינה תנאי ראשוני לתנועת־נוער יהודית.

היהדות נשארה נטע זר לגבי הבלארווייס גם אחרי שהתיימר בכינוס לוקוויץ כי הוא הוא תנועת־הנוער היהודית האמיתית, היחידה. גם לימוד העברית יוצא נפסד כשאינו מייחסים לו חשיבות מוחלטת. מי ילמד עברית בהתמדה ובהצלחה משום שזהו "אחד האמצעים החשובים לטיפוח תודעה יהודית", כפי שכתב אופנהיים? תפיסת העברית כאמצעי אינה אלא תולדת המבוכה. ובעטיה של המבוכה אין משקיפים על העניינים מן המרכז אלא מן השוליים, לא מתוך גישה עקרונית אלא מתוך שיקולים פוליטיים.

המבוכה היא שמושלת בכיפה גם בעבודה החינוכית ב"ערבי היים". ("היים" בגרמנית - מעון). תפישתו של קלווארי בדבר הסינתיזה של יהודיות

וגרמניות לא נתקבלה על דעתו של שלום. הוא טען כי הבלארווייסים הופכים את היהדות למהות אמורפית, שניתן לעצבה לפי ראות עיניהם, כיוון שהחוקיות הפנימית שלה אינה מוכרת להם. אוצרותיו של העם היהודי חתומים בפניהם, ועל כן בהיותם ניזונים מנכסי זרים הם טוענים – מתוך שמץ של נקיפת מצפון – כי אין בכך כלום, כל עוד הקולטים הם אנשים יהודים. דא עקא: "אין הם יהודים: הנוי הזול בו מייפה הנוער את דלות נשמתו – כל שהושג ללא עמל הוא נוי זול – הינו עדות מפוקפקת להתחדשות מפוקפקת."³⁶

עם התקפה מוחצת זו התמודד בעיתון המדריכים קארל גלאזר, מוותיקי מנהיגי התנועה ומדריך מחונן, אשר היתה לו השפעה מכרעת בהפיכתה של "התנועה לשוטטות יהודית" לתנועת-נוער ציונית. הוא לא ביקש לפשר או לטשטש את הניגודים ולא שבע נחת מן הטיעונים ה"טאקטיים" באפולוגטיקה של אופנהיימר. גלאזר עצמו היה מן התובעים הבלתי נלאים לתיקון דרכו של הבלארווייס. הוא הרים קולו למען עקירת גידולי פרא ונגד תופעות של חיקוי וכזב. אולם בביקורתו של שלום ראה שלילה מסוכנת של עצם הווייתה של תנועת-נוער חינוכית ופסילת אפשרות של סינתזה.

[שלום] יצא להילחם נגד יסודות הבלארווייס, נגד שילוב השוטטות והיהדות, השואב את צידוקו מבעיית "היהודיות והגרמניות". [...] שולל הוא "התפתחות" ומבקש "הכרעה", שולל "העשרה" ומבקש "צמצום", שולל את החיים ומבקש "דוגמה". אין הוא זקוק לאנשים אלא לחיילים ולנזירים. שלום הוא התגלמות היפוכו של איש הבלארווייס ואויבו. נצחון תורתו פירושו מות הבלארווייס. [...] אין דרך המובילה ממנו אלינו, כי בינו ובינינו נבעה הפער בו מצויה הווייתנו האנושית, שאותה אין הוא מבין. עבורו, בעיית היהודיות-גרמניות הינה בעיה בלבד, אך את נשמותינו היא מזעזעת. מי שלא הוצרך להקריב קורבן נקל לו לדרוש זאת מאחרים [...], שלום ציין כי מאבקים אלה פסחו עליו. [...] הכרעות חד-משמעיות הן תכופות קלות עד מאוד משום שבעצם אין עימן תמורה פנימית [...]. קבלת-דינה של דוגמה – תיקרא צבא, כנסייה או שלמות – נוחה למדי, כי היא פוטרת מאחריות. אין ספק כי נקל למלא "חובה" מלשאת יסורי חתירה למודעות עצמית. אלמלא חסר היה שלום נימה רגשית, לא היה מבקש להמית את הנשמה

36. G. Scholem, "Jugendbewegung, Jugendarbeit und Blau-Weiss", עיתון המדריכים,

שנה ראשונה, 2, אוגוסט 1917, עמ' 26-30.

למען תחיה ציון. אלמלא היה מוגבל בפנימיותו למרות כוח רצונו העז, היה מבין כי מוגבלות לא תוביל לשלמות אלא לדלות ולכוב.

גלאזר תבע הכרה בזכותו של הבלארווייס למבוכה, לטעויות ולמעשים ששלום פסל אותם כסרייטעם, משום שהם הכרח בל יגונה בתקופת תסיסה.

יודעים אנו כי גם המבוכה היא שלב נחוץ בהתפתחות הנוער שהוחרד מרבצו, כי אנשים אשר כל המקודש עליהם התמוטט – הורים, משפחה, חברותא – אנשים שהוצבו במעגלים של עובדות, רעיונות ודימויים זרים ובעלי עוצמה מוחצת, עשויים להסס.

הוא שלל את האפשרות להפיג מצוקות על-ידי צווים וחייב את המאבק. הנוער חייב להתמודד עם עצמו ועם החיים והתרבות שסביבו; גם הציונות עשויה להיות כוזבת, אם תאומץ מתוך קבלת-דין. החינוך היהודי מבקש לאמץ את ידי הנוער למאבקים הללו, לכן הם לומדים עברית מבלי להתהדר בשלמות, לכן מבקשים להחיות דמויות מן ההיסטוריה ולעצב דפוסים לחגים, שאופיים המקובל אינו מדבר אל ליבם. עם זאת חזר גלאזר והזהיר משיבועות-רצון עצמית ומצרות-אופק בנוסח ה"וואנדרפוגל", שלאחרונה הפכה אצלו התנועה עצמה למטרה. הוא ראה בבלארווייס מכשיר אשר ישרת את המטרה הגדולה. בתוך כך העלה על נס את הדגש שהושם בתנועה על עיצוב גישה פנימית (Gesinnung) לפני קיבוען של השקפות, ואת הערכים האנושיים-המוסריים שביקשה להקנות. באוזני המדריכים הצעירים, שותפיו של שלום, התריס כי הם זילזלו לא אחת בהיבט זה של תפקידם. מי שאבדה לו הזיקה הרעיונית לתנועת המשוטטים, מקומו לא יכירנו בחבר המדריכים, כי לא יתכן שיפעל לפירוקו של הבלארווייס מבפנים. כל עוד אין זה כך, יהיו אנשי מגמתו של שלום רצויים למרות ניגודי הדיעות, "יהיונא דורבן שישמור נפשנו מרפיון, מליאות ומשובע. אולם בל יתיימרו לייצג את רוח היהדות בסביבה מרוקנת מיהדות."³⁷

הרוחות סערו ב"פולמוס שולם" גם מחוץ לעיתון המדריכים. כברלין עזבו את הבלארווייס עשרה ובלייפציג שישה מדריכים ומשוטטים, מ"צעירי יהודה" ומאוהדיהם.³⁸ ב"דפי הבלארווייס", שהיו מיועדים למשוטטים הצעירים, סקר גלאזר את עיקריה של המחלוקת והצהיר כי ההנהלה הכירה גם לפני הפולמוס ביסודות היהודיים החיוביים הכלולים במצע של שלום. אולם היא דוחה את בסיסו התיאורטי ואת התפיסה האינדיווידואליסטית, הפוגמת בחברותא. את

37. K. Glaser, "Oratio pro domo", שם, עמ' 34–39.

38. 'דפי הבלארווייס', שנה חמישית, 4, דצמבר 1917, עמ' 160; 5, פברואר 1918, עמ' 203.

עמדתו של שלום הציג כדוגמה נטולת סובלנות התובעת ויתור על חדוות השוטטות ועל ההנאה מן הטבע, הינזרות מספרים, מתמונות ומכל עניין חשוב ובעל ערך אנושי כללי. המפתח להבנת אישיותו של שלום, אליבא דגלאזר, טמון במשפט אחד: “כל מה שלא נרכש בעמל הוא נוי זול.” וגלאזר מוסיף: אין אנו רצינוליסטים עד כדי כך! מאמינים אנו כי בין שמיים וארץ קיימים עניינים שמקורם ברגש, בדימיון ובחושים ואנו רואים בהם נכס אנושי יקר-ערך.

למרות ששלום שלל מן הבלארווייס את הזכות לעשות נפשות, טען גלאזר כי מחובתו לקלוט את כל הבאים “בלב טהור”. להצטמצם בחוג של נבחרים – זוהי יומרה נטולת אחריות; לנטוש אותם חברים שהם חדורי כיסופים יהודיים, למען הדוגמה – זוהי אכזריות. הוא הצטער על העזיבה – הבלארווייס מסוגל להקיף גם בעלי השקפות הסוטות מן המקובל – אך מדריך העלול להרוס את הקבוצה שלו מתוך ניכור ואיבה, חייב ללכת.³⁹

הזדמנות נוספת להתנער מתנועת-הנוער הציונית תוך הפניית-עורף בוטה, ניתנה לשלום על-ידי זיגפריד ברנפלד מווינה, אשר הזמינו להשתתף בירחוננו החדש “ירובעל”. “ירובעל” החל להופיע באפריל 1918 וברנפלד ביקש לעשותו ביטאון לנוער יהודי, ברוח סינתזיה של רעיונותיו החדשניים בתחום החינוך, של מורשת תנועת הנוער הגרמנית, ושל עולמם הרוחני של הציונים הצעירים מבית-מדרשו של בובר.⁴⁰ את הרשימה ששלח שלום ל-“ירובעל” עיטר בכותרת בוטה: “פרידה – מכתב גלוי אל מר ד”ר ברנפלד ונגד קוראי כתבי-עת זה”. הוא התריס כי הנוער המתבטא ב-“ירובעל” נגוע בלהגת, אינו יודע להתבודד ולא לשתוק. הכזב הציוני של “החברותא” הוא קללתה של הציונות, משום שאינו אלא הצהרת כוונה, שהרי לא תיתכן חברותא יהודית אמיתית בגולה. רעיון החברותא הוא תוכנה הבלעדי של תנועת-הנוער והיא מגוננת עליו בפני התביעות הנחרצות של הציונות. בהקשר זה ביטא שלום את הסתייגותו מעולמם של בובר ותלמידיו ומן הקובץ “על היהדות” של “בר-כוכבא” בפראג, אשר השפעתו המשחיתה ניכרה, לדעתו, גם בפרסומי הבלארווייס:

חיי (של הנוער) לכודים בדימיון והכרתו הינה חסרת תוכן. [...] אבדו לו הקריטריונים של המציאות, [...] והוא הפך את השיכרון לאמת-מידה נטולת שפה לקיומו המדומה. [...] רק הוויתור המוחלט על תנועת-הנוער בשם המשימה עשוי להצילנו מאבדון. [...] מכאן יבוא עזרנו: יפנה-נא כל

³⁹. “Bericht der Bundesleitung” [K. Glaser] שם, עמ’ 198–199.
⁴⁰ S. Bernfeld, “Eine Zeitschrift der jüdischen Jugend”, *Jerubaal*, 1, April 1918, pp. 4–1 (להלן: ירובעל); בשנים 1918–1919 יצאו 12 חוברות של “ירובעל”.

איש עורף לשיכרון החוויות, לשפע העלוב של הלהג ולחינוך של הזולת [...] וינסה להסדיר את חייו בהיחבא. [...] נוער כזה ישלול את "החוויה היהודית". המיסטיציזם המעורפל, אשר על מזבח חוויותיו מקריבים את היהדות, הינו למעשה גולת הכותרת של תנועת הנוער.

בהרצאה שנשא בובר בעצרת הנוער היהודי בווינה במאי 1918, הכריז על חשיבותו של הנוער לעתיד האומה.⁴¹ שלום כתב עתה ב"ירובעל" כי היתה זו קריאה למעשים אשר הנוער אינו מסוגל לעמוד בה. הוא נמלט מן ההיסטוריה כדי שיוכל להתפתח, ואל ההמשכיות כדי שלא יאבד משהו מאחור. כדי שתוכל "להתפתח" מבקשת לה תנועת הנוער דחיה.⁴² לאן תוביל ההתפתחות, שאל שלום, והשיב: "מברלין לפראג. לציון נועד כאן רק תפקיד של דימוי." בראיון משנת 1964 הסביר שלום כי פראג סימלה את "בר־כוכבא" ואת הקובץ "על היהדות", אותו הגדיר כ"פויטוניזם ריקני ומנופת, לשון מדברת גבוהה ומליצות רומנטיות."⁴³ הדרך השגורה אינה מובילה אלא להסתעפויות אינסופיות של להג. עיניה של תנועת הנוער אטומות מראות,

כי ההמשכיות האמיתית של הוויית האומה אינה נוצרת אלא מתוך התבודדות: כי הפניית עורף ללהג [...] היא הפניה אל המשימה, אל הוויית האומה, אשר חייבת להתממש במלוא פוריותה וגדולתה בתוכי, לפני שתהיה לי הזכות לשמש מורה לאחרים.

ארגוני המשוטטים והסטודנטים המתימרים לחנך אינם ראויים לכך. משום כך קרא שלום לברנפלד לחזור בו מקריאתו לנוער להתארגן, כי נוער שיהיה ראוי ל"ברית" איננו בנמצא.⁴⁴

ביקורתו של שלום הטילה מבוכה בשורות הבלאווייס, אולם קיצוניותה קבעה גם את גבולות האפקטיביות שלה. גישתו היתה מנוגדת לתפיסת עולמם של אנשי תנועת הנוער ולהווייתה עד כדי כך שלא נתקשו להוקיעו כרציונליסט צר־אופק, נטול רגש ורגישות, כאינדיווידואליסט מנוכר, אשר הדוגמה שלו

41. מ. בובר, ציון והנוער – נאום (מאי 1918), נוסח עברי: תעודה וייעוד ב' ירושלים תשכ"א, עמ' 215–221. הנאום פותח במשפט: "הנוער הוא הסיכוי הנצחי לאושר של האנושות". כינוס הנוער היהודי בווינה נערך ביוזמתו של ז. ברנפלד.

42. ראה מאמריהם של אופנהיים וגלאזר, לעיל.

43. שלום בראיון עם למד.

44. G. Scholem, 'Abschied – Offener Brief an Herrn Dr. Siegfried Bernfeld und gegen die Leser dieser Zeitschrift', ירובעל, 4, יולי 1918, עמ' 126–130.

נועדה ליחידים סגולה בלבד. בני-נוער נעלו את הוויכוח עימו בפסיקה כי "רעיונותיו הינם נטולי כוח ורוח נעורים", משום שמאס בעוצמתה היצירתית של חברותת הנעורים ולא שת ליבו לשליחות החינוכית, האנושית והלאומית, שהפעימה את בחיריה.⁴⁵ שלום עצמו הודה, כזכור, כי היה אז אנרכיסט אסוציאלי ואמר: "אם לומר את האמת, אני לא הייתי מעוניין לחנך."⁴⁶ הקיטוב שבין דרכי חשיבה רציונליסטית ובין מורשת הרומנטיקה של תנועת-הנוער הגרמנית והלכי רוח בובריאניים לא הצטמצם ב"פולמוס שולם" בלבד. הוא היה מצוי בסמוי ובנגלה גם ברקען של התפלגות דיעות ומגמות בתוך הבלארווייס ובפולמוסים שאליהם עתיד היה להיקלע בשנים שלאחר מכן.

לא יהיה זה נכון לומר כי ביקורתו העניינית של שלום נותרה כקול קורא במדבר. השפעת תביעתו היהדהה בדברי אחרים. חיים ארלוזורוב יצא נגד "הכזב של העברית" בגיליון של ה"ידישה רונדשאו", שהיה מוקדש לכינוס הנוער היהודי הלאומי בברלין, בסתיו 1918. הוא כתב כי הצו בדבר לימוד העברית הוכרז מעל כל הבמות הציוניות, אך כשם שדור-האמנציפציה כלא את העברית בין דפי הסידור, כלאו אותה הציונים בסעיפי המצע, הצו נהפך לשקר ולצביעות. לא ייפלא איפוא כי יחידים, השוקלים את גדלות המטרה ואת רוממותה לעומת אפסות המציאות, פונים עורף בכזו ובהתרסה ל"תנועה". בהתייחסו לשלום ולחוגו הוסיף:

גם דרכם אינה דרכנו. אין אנו זקוקים כעת לג'סטטה הגדולה של המושיע האיסיי המתבודד ולא לטיפוח מודע של אטומיזציה בקרב הנוער, המפוצל בלאו הכי במידה מופרזת. [...] כל נשנא את החיים וכל ננוס אל המדבר [...] מי שאינו מאמין בנוער חדל להיות צעיר ואינו צופה עוד עתיד [...] המאמין בנוער יודע כי יש להיאבק עליו, לתבוע ממנו ללא ליאות, לעוררו ללא הפוגה, להזעיק ולהוכיח.⁴⁷

גם בקרב בוגרי הבלארווייס ומדריכיו פשטו מגמות של שינוי בדגשים, של פניה ל"ענייניות" ולעשייה. בקיץ 1918 כתב מרטין פלסנר מברסלאו בעיתון המדריכי כים כי ההבדל הבסיסי בין "צעירי יהודה" ובין הבלארווייס הוא בהיות

45. Anny Fränkel, "Blau-Weiss Jugend und thoratreu Jugend", עיתון המדריכים, שנה ראשונה, 5, אוגוסט 1918, עמ' 93.

46. שלום בראיון עם צור, עמ' 13-14.

47. V. Ch. Arlosoroff, "Die Lüge des Hebräischen", *Jüdische Rundschau*, 27.9.1918. ארלוזורוב ייצג בכינוס הנוער את "הפעל הצעיר", שהופיע אז לראשונה על במה פומבית בגרמניה.

הראשונים שותפות-עבודה, בעוד שהבלארווייס שולל תכליתיות. אחד המדריכים הצעירים טען לפניו כי תפקיד התנועה מתמצה בהתוויית כיוון ושאיפה, וכל השאר חורג ממסגרתה. פלסנר הסביר כי ניתן לפתח "שאיפה יהודית" גם תוך הפעלת השפעה על יחידים, ולשם כך אין צורך בתנועה. מהותה של תנועה וכיוונה אינם ניכרים בשאיפה, כי אם ביצירה. הדור המתבגר יידרש למשפט ההיסטוריה על עבודתו למען התחיה היהודית. אם הבלארווייס לא יתפוך לשותפות-עבודה, הוא לא ייצא זכאי. אחדות הרצון והעשייה ושלמות המעשה הן הקובעות.

לעומת זאת, מה עושים בבלארווייס? עוסקים באינטנסיביות בשוטטות ובעשיית נפשות, כל השאר נעשה באורח שולי: "ערבי היים", לימוד עברית ודיבורים בשפה רפה על הרצון לעלות לארץ. החינוך אינו ממלא את יעודו, אינו נוטע בנוער הכרה כי ניתן להגיע למטרה רק בעבודה קשה ואינטנסיבית. החינוך היהודי הינו קלוש והשוטטות לבדה אין די בה לחינוך האדם ולטיפוח מידותיו. בשני תחומים אלה מחנכים אך ורק באמצעות ההנאות, מכאן נובע כי גם המצטיינים ברעיונות נעלים ובכוונות טובות אינם מסוגלים לעמוד במבחן של עבודה רצינית. כיוון שההנאה היא היסוד המהותי בשוטטות, מתנך הבלארווייס נהנתנים ולא אנשי עבודה. צדק שלום, כי "כל מה שלא נרכש בעמל אינו אלא נוי תפל." פלסנר הציע לשלב חינוך לעבודה רוחנית עם עמל-כפיים, ברוחו של טולסטוי וספרו "מה לעשות". גם ההתנערות מהשפעתו המשחיתה של הכרך לא תושג על-ידי חברותא בשוטטות, אלא בעבודה גופנית קשה. הכרה זו תשמש תמריץ נוסף לעליה לארץ ולעבודת-האדמה. הקירבה לטבע תושג שם בעבודה ולא בהנאה בלבד. אם נאמץ את תורתו של שלום ואם לאו, כתב פלסנר, למען ציון שומה עלינו לעבוד עבודת-כפיים ורוח ובה תתממש השלמות.⁴⁸

לרשימתו קרא פלסנר "עבודה", ואולי שאב השראה לא רק מטולסטוי אלא גם מדבריו של א"ד גורדון על כוחה הגואל של העבודה. מאמרו "עבודה", שנתפרסם לראשונה ב-1911, הובא בתרגום גרמני בחוברת הראשונה של "זר יודה" ב-1916 והועתק משם בנוסח מקוצר בדפי הבלארווייס ב-1917.⁴⁹ בתגובתו של פלסנר על ביקורתו של שלום יש משום עדות להצטלבות

48. M. Plessner, "Arbeit", עיתון המדריכים, שנה ראשונה, 5, אוגוסט 1918, עמ' 87-92.

49. א.ד. גורדון, "עבודה", הפועל הצעיר, 22, 1911; נוסח גרמני: "זר יודה", שנה א', 1, אפריל 1916, עמ' 37-43; "דפי הבלארווייס" (נוסח מקוצר), שנה חמישית, 3, אוקטובר 1917, עמ' 87-90.

המסועפת של גישות ורעיונות בבלארווייס. דבריו נכתבו חודשים מעטים אחרי שוואלטר מוזס הטיל לתוך עולמו של הבלארווייס את הקריאה ליציאה להכשרה בחקלאות, לקראת עליה לארץ.⁵⁰ מוזס היה אחד הבולטים שבמנהיגי הבלארווייס אשר נטשו את הרומנטיקה של ה“וואנדרפוגל”. הוא גילם באישיותו את איש המעשה הנדחף והדוחף להגשמה; מאידך גיסא, לא נזקק במסירותו לציונות לרעיון התחיה התרבותית, והיא לא נחשבה לו כתנאי לתחיה הלאומית והמדינית.⁵¹ בתוך כך ניצב בעמדה מנוגדת קוטבית לשלום, ובו בזמן היה שותף לו בתביעה לעליה.

יתכן כי ההתמודדות עם שלילה קיצונית של ערכי תנועת הנוער, בשם הסתגרות בדימוי אמות של נכסי רוח יהודיים, תרמה להקשחה של העמדות בבלארווייס ולהתרחקות מבקשת שביל של זהב. קלווארי אומנם חזר והדגיש ב־1918 את המשותף לציונים האקטיביסטים ולמחפשי הדרך להגברת ה“יהודיות” עם שלום:

לפנים האמנו כי בבלארווייס ובמסירותו לטבע טמונה הבטחה להתפתחות טבעית של היהדות. אך מתגלים גם בו ודווקא בו כוחות העלולים להופכו למועדון של ויכוחים. [...] אפשרית רק דרך אחת, והיא התמסרות נטולת סייגים ל“עניין”.

העניין הוא [...] התייחסות רצינית לציון. מתנגדים כבר השמיעו ברמה ספקות [...], אם ניתן לאחד התייחסות רצינית לציון עם שיכרון של חיי חברותא. [...] זה לא כבר הוטלה בחוג הבלארווייס עצמו תביעה להעמיד במקום ההנאה – ולו ההנאה הטהורה מן הטבע – את העבודה המשותפת. כאן נוצרה רגישות לכך כי שיכרון של הערצה והתלהבות לא ישמשו ערובה ליהודיות. אכן, המשימה הניצבת בפני הנוער היהודי איננה בקשת יהודיות או הטפה ליהודיות כי אם חיים יהודיים.⁵²

אולם קלווארי פרש כבר ב־1917 מהנהלת הבלארווייס ובסתיו 1918 פרש גם גלאזור, וואלטר מוזס היה עתה למנהיג הבולט של הבלארווייס. בכינוס ביוני 1918 דיבר על תחיה לאומית ועל בניין ארץ־ישראל ללא זיקה לדת ולמסורת

50. W. Moses, “Die Übersiedlung nach Palästina”, 4. מארס 1918, עמ' 63–68.

51. M. B[andmann], “Walter Moses zum Gedächtnis”, 22.4.1955.

52. M. Calvary, “Geleitwort” *Der Jüdische Wille* I, 1918–1919 4–5, pp. 213–216

העבר היהודי.⁵³ גישה זו השתרשה והלכה בקרב הבוגרים של התנועה; בברסלאו בוטאה במהלך פגישת מדריכים, בה התמרדו הצעירים נגד הוותיקים. בנו כהן אמר:

בעינינו הבלארווייס הוא עדת נעורים שאינה צריכה להסתמך על המסורת [...] מתכוונים אנו לבנות חיים יהודיים מתוך עצמנו. מאמינים אנו כי על הבלארווייס להציב במרכז את עיזובה של הוויה יהודית חדשה וכי היצמדות למסורת אינה מתיישבת עם יסודות העבודה בבלארווייס.⁵⁴

הפוטוריזם הקיצוני של מוזס עורר סערה בכינוס הנוער היהודי הלאומי בכרלין, באוקטובר 1918. דבריו בלטו שם בניגודם הקוטבי לשתי הרצאות של בובר, אשר דיבר על היהדות, על הדת ועל ערכים אוניברסליים.⁵⁵ במרכז הרצאתו החריפה והפולמוסית של מוזס עמדה האמונה בהגשמת הציונות תוך התפרקות מן המטען העודף של הזיקות ההיסטוריות. מוזס שלל את ערכם של המקורות היהודיים בתהליך התחדשות האומה ובתוך כך את הצידוק למרכזיותה של השאיפה התרבותית בציונות: "מה שהוקירו אבותינו הוא חסר ערך בשבילנו." מיקצב החיים, יהיו מקורות יניקתו ואופיו אשר יהיו, הוא אשר יקבע את דמותה של הגשמת הציונות. לדעתו שומה על הנוער למרוד בקיים, בתחושת החיים הלוהטת שלו ימצא את דרכו להוויה יהודית בארץ-ישראל, כאשר יתמסר לבניינה. לתחירה לתכנים ודפוסים יהודיים בגולה לא יחס ערך: העברית לא תהפוך את לומדיה ליהודים, החיפושים בעבר היהודי אינם עשויים להצביע על דרך והציונות הרוחנית לא תקדם את המפעל בארץ. את האידיאלים החברתיים, עליהם דיבר בלשון נלהבת, הסמיך למישנתו של טולסטוי.⁵⁶ בפולמוס שעוררו דבריו מצא עצמו מוזס בעימות לא רק עם בובר אלא גם עם

53. על דבריו של מוזס לא דווח בפרסומי הבלארווייס שבדפוס, אך ייתכן כי הופצו בחזור שלא אותר. תוכנם נרמז במכתב של ו. פרויס אל מוזס, 14.6.1918, עתון המדריכים, שנה ראשונה, 5, אוגוסט 1918, עמ' 85-87.

54. פרטוקול ישיבת מדריכים בברסלאו, 14.9.1918, אצ"מ 365/31.

55. "Das Judentum und die wahre Gemeinschaft", M. Buber, נוסח עברי: דרך הקודש, תעודה וייעוד א', תל-אביב תש"ך, עמ' 89-116; M. Buber, "Cheruth – Eine Rede über Jugend und Religion" נוסח עברי: חירות, משא על נוער ודת, שם, עמ' 117-135.

56. נוסח הרצאתו של מוזס לא פורסם. ניתן לשחזר חלקים מדבריו על-פי רשימות על כינוס הנוער: מאכס מאיר, מאמר ראשי ב-"Jüdische Rundschau", 11.10.1918 (להלן: מ. מאיר); A. Barth, "Der nationaljüdische Jugendtag", Neue Jüdische Monatshefte, III, 3/5, Nov./Dec. 1918, pp. 96-100; E. Pinner, "Der Jugendtag", Jüdische Turn- und Sportzeitung, Dec. 1918, pp. 10-13

ציונים גרמניים שלא נמנו עם חסידי בובר, אך דגלו ב"הקדמת השיבה ליהדות לחזרה לארץ-ישראל."⁵⁷ מוזס גילם בבלארווייס את הניגוד הקוטבי לתיזות של שלום, ועם זאת היה שותף לו בתביעה להגשמה ולעליה. שלום וחבריו חתרימו את כינוס הנוער היהודי הלאומי והוא הצהיר ב"יידישה רונדשאו", כי אין להם חפץ בפרוגרמות, בתנועות (Bünde) ובהתלהבות של שיכרון. הכינוס, אשר אליו נהרו אלפיים משתתפים, היה בעיניו מיפגן אשר הנוער אינו זכאי לעורכו, משום שריק הוא ממעשים.⁵⁸

בשנת 1922 הבשילה בבלארווייס התפתחות, אשר שיקפה את השפעתם של הלכירות, דרכי חשיבה ורעיונות חברתיים-מדיניים משל זרם "המהפכה הקונסרוטיבית" בגרמניה ובתנועת-הנוער הגרמנית. בפולמוס עם הבלארווייס ועליו, אשר התלהט בציבור הציוני, היו מעורבים גם שלום ו"צעירי יהודה", אולם פרשה זו חורגת מתחום דיוננו.

57. ראה מ. מאיר; ה. גוסלאר, מכתב גלוי לוואלטר מוזס, *Jüdische Rundschau*, 11.10.1941.

58. G. Scholem, "Al chet", *Jüdische Rundschau*, 27.9.1918.

